

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ

SAĞLIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/LİSANS

SAY126-SAĞLIK ve TOPLUM

Dr.Öğr.Üyesi, Nurcan COŞKUN US

BEDEN, SAĞLIK VE TOPLUM

SAY126-SAĞLIK ve TOPLUM

Hafta-6

Dersin İçeriđi

- Beden, Birey ve Toplum Arasındaki İlişkinin Kısa Tarihçesi
- Bedenle İlgili Temel Sosyolojik alışmalar

Öğrenme Çıktılarımız;

- Bedene yönelik temel görüşleri tarihsel olarak özetleyebilecek,
- Kartezyen zihin-beden ikiliğini tanımlayabilecek ve sonuçlarını açıklayabilecek,
- Bedene ve sağlığa yüklenen anlam ile toplumsal yapı arasında ilişki kurabilecek,
- Farklı sosyolojik teorilerde bedenin nasıl analiz edildiğini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Aydınlanma öncesi
- Aydınlanma
- Çağdaş toplum
- Yirminci yüzyıl

Önerilen Kaynak

- Cirhinlioğlu, Z. (2012). Sağlık sosyolojisi. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Adak, N. Ö. (2002). Sağlık Sosyolojisi, Kadın ve Kentleşme. Birey Yayıncılık.
- Sarı, Ö., & Atılgan, G. (2012). Sağlık sosyolojisi: hastalık ve sağlığa ilişkin kavramsal tartışmalar. Konya: Karatay.
- Sağlık Sosyolojisi, Mevlüt Özben ve İsmail Öz, Editör, Atatürk Üniversitesi AÖF Yayınları, Erzurum, ss.1-25, 2016
- T. Gönç Şavran, "Sağlık Sosyolojisinde Temel Yaklaşımlar ve Teoriler," In Sağlık Sosyolojisi , Erzurum: Atatürk Üniversitesi AÖF Yayınları, 2016, pp.1-23.
- T. Gönç Şavran, "Hasta Hakları ve Eşitsizlik," In Sağlık Sosyolojisi , Erzurum: Atatürk Üniversitesi AÖF Yayınları, 2016, pp.1-25.

BEDEN, BİREY VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KISA TARİHÇESİ

- Bedenin ne olduğu, toplumsal anlamı ve faydası, ahlaki değeri ve sınırlılıkları konusundaki felsefi ve sosyolojik görüşler tarih içinde büyük değişim göstermiştir.

Aydınlanma Öncesi Bedene Yönelik Görüşler

- Aydınlanma öncesinde bedene yönelik görüşlerde felsefenin ve teolojinin etkisi büyüktür.

BEDEN, BİREY VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KISA TARİHÇESİ

- Antik Roma: Roma İmparatorluğu'nda egemen felsefe, ilk yıllarda Hıristiyanlığı da etkilemiş olan Stoik düşüncedir. Bu felsefeye göre asil ruhlu ve duyarlı bir insan ruhla bedeni ayırır ve daha çok ruhla ilgilenir.

BEDEN, BİREY VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KISA TARİHÇESİ

- Hıristiyanlık ve Orta Çağ: Hıristiyanlığın erken dönemlerinde bedene yönelik farklı görüşler aynı anda var olmuştur. Aziz Paul inananların bedenlerinin İsa'nın bedeninin parçası olduğunu, Kutsal Ruh'un tapınağı olduğunu belirterek bedeni yüceltir. Ama aynı zamanda bedensel zevkler günah işlemeye neden olabilmekte ve ruhu tehlikeye atabilmektedir.
- Beden aynı zamanda ruhanî ve dinî amaçlara ulaşmak için kullanılmış, eziyet çekme, aç kalma, sessizlik yemini, cinsel perhiz gibi eylemleri içeren çileci bir yaşam tarzı anlayışı benimsenmiştir.

BEDEN, BİREY VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KISA TARİHÇESİ

- Rönesans: İtalya'da 14. yüzyılda başlayan Rönesans hareketiyle birlikte beden yeniden keşfedilmiş ve bedene yönelik tutumlar değişmeye başlamıştır.
- Boticelli, Leonardo da Vinci, Michelangelo gibi sanatçılar resimlerinde bedeni güzel ve ışıltılı şekilde resmetmişlerdir. Castiglione gibi felsefeciler güzelliğin kutsal olduğunu, insanın içindeki iyiliğin dışa vurması olduğunu düşünmüş ve özellikle insan bedeni açısından iyinin ve güzelin aynı şey olduğunu savunmuşlardır.

BEDEN, BİREY VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KISA TARİHÇESİ

- **Aydınlanma ve Kartezyen Zihin-Beden İkiliği**
- Günümüzde bedenle ilgili algılarımızı şekillendiren en önemli teorilerden biri “Kartezyen Düalizmi” olarak adlandırılan teoridir. Adını filozof R. Descartes’ten (1596-1650) alan bu teori zihin ve beden arasında daima bir ayrım olduğu iddiasına dayanır. Bu görüşe göre zihin aklın ve zekânın kaynağı, beden ise akla itaat etmeyen duyguların ve aşırılıkların kaynağıdır.
- Descartes felsefesine “düşünüyorum, öyleyse varım” diyerek başlar. Burada vurgulanan özne, zihinle denk ve bedenden ayrıdır.
- Beden ise etten ve kemikten yapılmış bir makineden ibarettir. Bu düşünce, Bilimsel Devrimi başlattığı kabul edilen Newton’un mekanik evren anlayışını yansıtır.

BEDEN, BİREY VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KISA TARİHÇESİ

- **Yirminci Yüzyıl: Mekanik Beden**
- Yirminci yüzyılda bedenle ilgili en önemli gelişmelerden biri aşıların, anestezinin, sterilizasyonun ve antibiyotiklerin geliştirilmesi ve yaşam koşullarının iyileşmesi ile birlikte çiçek, tifo ve kolera gibi hastalıklara bağlı ölüm oranlarının azalması olmuştur.
- Beden artık önceki dönemlerde olduğu riskli, korkulacak, tehlikeli bir alan olmaktan çıkmış, keyfi sürülecek bir varlık haline gelmiştir.

BEDEN, BİREY VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KISA TARİHÇESİ

- **Çağdaş Toplum: Biyoteknoloji, Plastik ve Biyonik Beden**
- Günümüzde dünyada estetik cerrahi giderek yaygınlaşmakta, dünyada her yıl milyonlarda estetik ameliyat yapılmaktadır. Beden artık bir yandan yeniden biçimlendirilebilen plastik bir bededir.
- Tüketim toplumunda bireyler bedenlerini daha çekici ve alımlı kılmak zorunda hissetmekte, bu nedenle bedenlerini değiştirerek medya tarafından kendilerine dayatılan ve kabul edip içselleştirdikleri güzellik normlarına uymaya çalışmaktadırlar.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- Bedenin önem kazanması ve kendine özgü bir sosyoloji alt alanı olarak beden sosyolojisinden bahsedilmesi yirminci yüzyılın son çeyreğini bulur.
- Türkiye’de de beden sosyolojisinde yapılan çalışmalar 1990 sonrasında artmaya başlamıştır.
- İlk dönem sosyolojide beden üzerinde fazla durulmamasının nedeni temel olarak kendini bir bilim olarak ispat etmeye çalışan sosyolojinin Aydınlanmacı perspektifi benimsemesi ve Kartezyen zihin beden ayırımına uygun şekilde akla bedenden ve duygulardan daha fazla değer vermiş olmasıdır.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Karl Marx ve Friedrich Engels: İşçi Bedenler**
- Engels'in İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu (1845) adlı eseri sosyolojide sağlıklı olduğu kadar bedenle de ilgili ilk önemli eserlerden biridir.
- Marx'ın Kapital adlı eserinde de işçilerin kapitalist toplum makinesinin dişlileri haline geldiği, hem aklı hem bedeni sakatlayan şekilde, kelimenin gerçek anlamında ölümüne çalışıldığı anlatılır.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Georg Simmel: Duyuların Sosyolojisi**
- G. Simmel doğrudan beden üzerine yazmamış olsa da çalışmalarında bedenin önemli bir yeri vardır. Simmel toplumsal etkileşim biçimlerine odaklanır.
- Bireysellik ve Kültür (2009) adlı eserinde duyuların sosyolojisine değinir. Çünkü Simmel'e göre gerçek toplumsal hayat, yani deneyimler tarafından sunulan hayat, büyük nesnelleşmiş yapılardan yola çıkarak inşa edilemez.
- Etkileşime giriyor olmamızı sağlayan duyuların önemi üzerinde duran Simmel için duyu organları arasında gözün ayrı bir yeri vardır.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Norbert Elias: Bedenin Kişiselleşmesi**
- Norbert Elias 1978 yılında yazdığı iki ciltlik Uygarlık Süreci adlı eserinde Orta Çağ'dan Rönesans'a kadar bedensel arzu ve süreçlerin nasıl giderek daha fazla kontrol altına alındığını anlatır ve bu durumu politik yapıdaki değişimle ilişkilendirir.
- Elias'a göre uygarlaşma süreciyle birlikte iki büyük değişim meydana gelir.
- İlk olarak neyin ayıp ya da utanç verici olduğuna dair standartlar ve kurallar giderek daha katı ve sıkı bir hale gelir. Bunun sonucunda insanlar utanç ve mahcubiyet gibi içsel dürtüler nedeniyle bu kurallara daha çok uymaya başlarlar.
- İkinci olarak, bedenle ilgili kurallar Orta Çağ'da sadece küçük bir aristokrat için geçerliyken endüstri toplumunda artık tüm yurttaşların bedenlerini modern, bireysel ulus devletin gelişimine uygun olan yeni kurallara uydurmaları beklenmektedir.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Mary Douglas: Risk ve Beden**
- Risk kültürü ve sosyal beden kavramlarına odaklanan Douglas'ın beden sosyolojisi açısından en önemli çalışmaları Risk ve Utanç (1992) ve Sağlık ve Tehlike (2017) isimli eserleridir.
- Risk ve Utanç adlı eserinde Douglas çağdaş toplumların kültürlerinde insanların kendi sağlık ve güvenliklerinden şahsen sorumlu tutulduklarını, yani riskin bireyselleştğini ileri sürer ve bu çerçevede bedenin artık bir risk alanı haline geldiğini gösterir.
- Sağlık ve Tehlike adlı eserinde ise toplumun, bedenin fizyolojik düzenlenmesinde yansıtıldığını ileri sürer.
- Toplumun en üst kastlarındaki insanlar toplumun tepesindedirler ve bedenin akılla ilgili olan kısmıyla, yani baş ile ilişkilendirilirler ki başın kendisi de bedenin tepesindedir.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Erving Goffman: Beden ve Benliğin Sunumu**
- Goffman'ın Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu adlı eseri bedenle ilgili en önemli sosyolojik çalışmalardan biridir.
- Bir birey bir ortama girdiğinde diğerleri onun hakkında bilgi edinmeye çalışır. Eğitim düzeyini, medeni halini, toplumsal sınıfını, cinsiyetini, cinsel yönelimini, dini yönelimini öğrenmeye çalışırlar.
- Goffman'a göre toplumsal yaşamın kendisi bir performanstır. Bu performansta yüz yüze etkileşim hem sahne önünde hem de sahne arkasında gerçekleşir.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Pierre Bourdieu: Fiziksel Sermaye Olarak Beden**
- Bourdieu bireylerin cisimleşmiş, bedenleşmiş nitelikleriyle toplumsal alandaki pozisyonları arasında ilişki kuran önemli bir çağdaş sosyologdur.
- Bourdieu'nun geliştirdiği habitus ve sermaye kavramları beden açısından son derece önemlidir.
- Habitus sosyal statü tarafından belirlenen bir dizi beğeni, zevk ve alışkanlığı ifade eder ve sosyal statümüzü ya da sınıfımızı diğer insanlara belli etmemizi sağlar.
- Bourdieu'ya göre ekonomik olmayan sermaye biçimleri de vardır.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Michel Foucault: Uysal Bedenler ve Biyoiktidar**
- Michel Foucault (1926-1984) bedene yönelik sosyolojik yaklaşımlar açısından son derece önemli bir post yapısalcı sosyologdur.
- Foucault, bedenlerin maniple edilme biçimlerini toplumdaki güç ilişkileriyle ilişkilendirerek açıklar.
- Okullarda, hapishanelerde, ordularda, hastanelerde bireylere kendi kendilerini nasıl disipline edecekleri öğretilir.
- Modern bilimsel disiplinlerin temizlik, duruş, diyet, egzersiz, uyku ve cinsel davranış gibi konularda neyin normal olduğuna dair sağladığı bilgi bireylere aktarılır ve normalin ve anormalin ne olduğu konusundaki ahlak dolu normlara uymaları ve normal olmaları beklenir.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Anthony Giddens: Proje Olarak Beden**
- Giddens yapılaşım teorisinde bedeni bir proje olarak ele alır ve benlik kimliğiyle bireylerin bedensel varlıkları arasındaki ilişkiyi inceler.
- Bourdieu gibi Giddens da bedeni hem toplumsal yapılar tarafından şekillendirilen hem de bu yapıları yeniden üreten varlıklar olarak görür.
- Giddens'a göre beden basitçe bir "kendilik" değil, pratik olarak dış durumlar ve olaylarla başa çıkabilme biçimi olarak yaşanan, deneyimlenen bir şeydir.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Jean Baudrillard: Tüketim Nesnesi Olarak Beden**
- Baudrillard, Tüketim Toplumu (1999) adlı eserinde bedeni tüketilen bütün nesneler içinde diğerlerinden daha değerli ve daha büyüleyici olan nesne olarak tanımlar.
- Günümüzde beden hem sermaye olarak hem de fetiş (tüketim nesnesi) olarak temsil edilmektedir. İki durumda da bedene yatırım yapmak gerekir.
- Birincide ekonomik bir yatırım, ikincide fiziksel bir yatırım yapılır. Artık beden dinsel kavramsallaştırma olduğu gibi et değildir.
- Endüstriyel kavramsallaştırma olduğu gibi işgücü de değildir. Artık güzellik ve erotiklik ana motiflerini içeren sosyal ritüellerde kullanılan, kendi maddiliği içinde narsist bir şekilde ele alınan bir kült nesne haline gelmiştir.
- Baudrillard'a göre bedenin sağlıkla ilişkisi, zinde ve fit bedende görülür.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Mike Featherstone: Beden ve Kimlik**
- Tüketim kültürüne odaklanan Featherstone iç beden ve dış beden arasında bir ayrım yapar.
- İç beden bedenin işlevlerini ve sağlığını içeren bedenken dış beden toplumsal alanda görünen, kontrol edilen, hareket eden bedendir.
- Tüketim kültürünün odağında olan beden, dış bedendir. Bu açıdan Featherstone'a göre beden bir tüketim toplumu projesidir.
- Sağlıklı olmak bu çekici görünümün bir bileşenidir. Bu nedenle medya bireyi sürekli spor salonları, diyetisyenler, terapiler gibi bedeni değiştirebilecek tüketim alanlarına yönlendirir.

BEDENLE İLGİLİ TEMEL SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

- **Feminist Çalışmalar: Sandra Bartky ve Donna Haraway**
- Feminizm özellikle 1980'lerden itibaren kadın bedenine odaklanmış, eşitlik ve özgürlük mücadelesinin ana zemininin kadın bedeni olduğunu savunmuştur.
- İkinci dalga feministler kadın bedenini kamusal ve politik bir varlık olarak ele almış, kürtaj, lezbiyenlik, pornografi, kadın bedeninin medyada ve sanatta temsili, kadının ücretli ve ücretsiz emeği, beden imajı, biyolojik yeniden üretim teknolojileri, menopoza, menstrüasyon, kozmetik estetik cerrahi, yeme bozuklukları gibi konularda çok sayıda çalışma yapmışlardır.
- Sandra Bartky; post yapısalcılıkla feminizmi birleştiren çalışmalar yapmış, Foucault'un teorisini kadınların tarihsel olarak toplumsal kontrole erkeklerden daha fazla maruz kaldığını görmemekle eleştirmiştir.
- Post-modern feministler arasında yer alan Donna Haraway'ın sayborglarla ilgili çalışması da beden ve toplum ilişkisine yeni bir bakış açısı sağlaması bakımından önemlidir.
- İlk olarak 1960'larda bilim kurgu alanında kullanılan kelime olan sayborg (cyborg), bir biyolojik organizmanın sibernetikle, yani robot parçalarla birleşmesini ifade eder. Örneğin popüler kültür filmlerinden tanıdığımız Terminatör veya Robocop birer sayborgdur.

Teşekkür ederim.
Dr.Öğr.Üyesi Nurcan COŞKUN US
nurcan.coskun@omu.edu.tr

